

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Rezidencija zagrebačkih biskupa.

Dr. L. Ivančan.

Veoma je interesantno pitanje, gdje su zagrebački biskupi od utemeljenja zagr. biskupije stanovali, te kada su se konačno trajno u Zagrebu naselili, gdje se je napokon biskupska, odnosno današnja nadbiskupska rezidencija u današnjoj formi sagradila.

O tome pitanju ne može se dakako još danas ništa posve temeljitoga napisati, jer veliki dio onoga, što se je danas o tome pitanju pisalo, osniva se bud na kombinacijama ili na ustmenim predajama, pak ne ima dvojbe, da će gdješto i u ovim podacima biti ne točno, a s vremenom, kada se još eventualni sigurni onodobni izvori pro-našli budu, će se moći više o tom pitanju sigurnoga napisati.

Kada je pod konac XI. stoljeća utemeljena po sv. Ladislavu, kralju Ugarske, zagrebačka biskupija, nastojala je katolička crkva opet uvadati zajednički život katedralnoga klera, pak ne ima dvojbe, da je sv. Ladislav, poznat kao odlučan katolik, utemeljujući zagrebačku biskupiju, nastojao se prilagoditi tomu nastojanju crkvene discipline.

Crkvena povijest nas uči, da je već u IV. stoljeću biskup Eusebij u Vercelliju oko g. 371. okupio svoj katedralni kler u zajednički život, kako to spominje sv. Ambrosij.¹ Sv. Augustin hiponski biskup je u V. stoljeću, svećenstvo svoje katedralne crkve nastanio u biskupskoj palači, ali u svojim spisima strogo razlikuje, taj svoj katedralni kler od redovnika, koji su također zajednički stanovali, ali stanovite zavjete polagali. Njegov su primjer naslijedili i drugi afrički biskupi, ali je tu ustanovu dokrajčila provala Vandala u one krajeve. U istočnim stranama, tada poznatoga svijeta, nije se običaj zajedničkoga života katedralnoga klera mogao uvadati već stoga razloga, jer je tamo svećenstvo većinom oženjeno bilo. U zapadnim stranama katoličkoga svijeta, je primjer sv. Augustina zahvaćao sve dublje korijenje, te se proširivao tako, da je Ahenska sinoda g. 817. mogla ustanoviti: »Quod plerique Episcopi devote ac religiose cum sibi subjectis canonicam servant institutionem, et in plerisque locis

¹ Ambr. ep. 81. sermo 69.

idem ordo plenissime observatur.« Ta »vita communis« bila je posljedica ustanove državne sinode obdržavane za franačkoga kralja Ljudevita pobožnoga, u kojoj je za cijelo franačko carstvo općenitim zakonom uvedena »vita communis za katedralni kler«. Provala barbara u zapadnu Evropu, sveopće nastojanje oko osobne slobode i nezavisnosti, glad za užiticima, uplivi svjetovnih mogućnika, koji su se gurali u crkvene časti, da se domognu crkvenih posjeda, te na novo pozlate izlizani sjaj svojih obiteljskih grbova, sve to bili su uzroci, da su ustanove alenske sinode o zajedničkom životu katedralnoga klera propadale pak su se uzalud sinode u Paviji g. 876. u Fimesu 881. i generalna sinoda za Englesku 969. nastojale odupirati sveopćem razsapu prijašnje crkvene discipline. Napuštanje zajedničkoga života katedralnoga klera je postepeno uvađano; najprije se je starijim kanonicima dozvoljavalo zasebno stanovanje, zatim se je zajednički jelo samo na postne dane, a s vremenom su svi zajednički obroci ukinuti. Početkom XI. stoljeća je reformatorski duh i u tome polju prouzročio reakciju, pak je u Milanu g. 1064. opet uveden u kaptolu zajednički život. U Italiji je osobito oko uvođenja zajedničkoga života katedralnoga klera nastojao kardinal Hildebrand, potonji papa Grgur VII. i Petar Damianski, a u isto su se doba bili znameniti pape Nikola II. i Aleksander II. zagrijali za to pitanje. Zajednički život katedralnoga klera počeo se je opet razvijati u XI. stoljeću, pak je potrajao do početka XIII. stoljeća, a tada su se počeli zajednički posjedi dijeliti, i to na biskupsku i kaptolsku menzu, a kaptolski opet na pojedine kanoničke predije, odnosno prebende, dočim je zajednički život bio obvezatan, još nješto vrijeme samo za najmlađe kanonike, koji su pod nadzorom kanonika školastika odgajani i naucima se bavili. Kada su se skoro zatim počela utemeljivati sveučilišta, tada je zajednički život i mladih kanonika prestao, te su isti pošiljani na nauke u Sorbonu, Padovu, Bolonju, Rim, Beč, Prag itd.²

Sv. Ladislav je utemeljio zagrebačku biskupiju pod konac XI. stoljeća, dakle u doba, kada se je opet počela uvađati »vita communis« katedralnoga klera. Magjarski su kraljevi kao praktički diplomati iz povjesti naučili, da su svi moćni i mnogobrojni barbarski narodi srednjeg vijeka propali, koji se nisu oslonili na kršćansku kulturu, (kao primjerice Vandali, Huni, Goti, itd.) pak hoteći utemeljiti trajnu državu, njihovi su kraljevi ne samo sami prihvatili kršćansku vjeru, te postali apoštolski vladari, već su i svoj narod pokrstili, utemeljivali biskupije, samostane i bili u trajnoj svezi sa svetom Stolicom. Kako je sveti Ladislav u opće bio poznat, kao pobožan čovjek, to je on po svoj prilici utemeljio zagrebačku biskupiju u skladu, sa onodobnom crkvenom disciplinom, to će reći, da je uz biskupa utemeljio kaptol sa zajedničkim načinom života. Čini mi se, da će to biti razlogom, da se u prvo vrijeme, zagrebačka bi-

² Wetzer-Welte, Kirchen Lexicon Band II. p. 1825 et seq.

skupija nazivlje: »*Monasterium sancti regis Stephani*«. Da tu tvrdnju dokažem, navesti ću najstarije danas nam poznate povelje, koje govore u prvim 174. godinama opstanka biskupije, nazivljujuć zagr. biskupiju »*Monasterium beati regis Stephani*«.

1.) Kralj Andrija II. veli u povelji g. 1217. kada je novosagrađena katedrala posvećena, »*Rex Ladislaus... monasterium in honore sancti regis Stephani construxit.*»³

2.) Slijedeća nam poznata povelja, koja spominje »*Monasterium*« je ona kralja Andrije II. od g. 1217. kojom daruje zagr. kaptolu svake godine soli u vrijednosti od 50 maraka iz segedinske solare. U toj se povelji veli: »*Zagrabiensis dioecesis monasterium, per antecessorem sanctum Ladislaum immortalis memorie fundatum... liberalitate regia in perpetuum dotavimus: quatenus salinarii super Marisii flumen constituti, de salis aquaticis, eiusdem ecclesie canonicis, et non episcopo, valens quinquaginta marcas de salibus in loco Zegedin, annuatim ante festum sancti regis Stephani persolvere teneantur.*«⁴

3.) Godine 1253. odobrava i potvrđuje Bela IV. donaciju Stjepana, sina župana Roberta, kojom za spas duše svoje daruje posjede Culpatev i Chernehtvu: »*Monasterio sancti regis Stephani de Zagrabria et per eum capitulo loci eiusdem.*»⁵

4.) G. 1267. određuje ban Roland u razpri kaptola proti Zelinčanom, da neki kanonici imaju pod prisegom posvjedočiti: »*in monasterio sancti regis Stephani*«, dužnost podavanja desetine kaptolu.

Pregledao sam i druge povelje onoga vremena, koje je izdavao kralj Andrija II., da se osvjedočim nije li možda bio u ono doba običaj, da se katedralne crkve monasterijima nazivaju, pak nisam nigdje tome traga našao. Međutim sam našao u kaptolskim štatutima g. 1334., odnosno 1354.⁶ da se tamo često rabi riječ »*monasterium*« za oznaku magjarskih crkvi, kada se govori o grobnicama magjarskih kraljeva. Za kralja Petra Teutonika se veli: »*Qui humatus est Quinqueecclesiis... in suo monasterio.*« Za Andriju se veli: »*Cuius corpus est reconditum in suo monasterio Thyhon.*«. Za kralja Belu se veli: »*Obiit autem anno domini MLXXIII. tercio idus septembris, et sepultus est in suo monasterio saxardiensi.*«. Za Gejzu prvorodenog sina kralja Bele, koji je umro 1077. se veli: »*eius corpus humatum est in ecclesia waciensi, quam ipse construxit.*«; ali čini se, da su neki kraljevi sahranjeni u samostanskim crkvama redovnika, dočim su u potonje doba sahranjivani u katedralama, za

³ Tkalčić, Mon. Eppatus. Zagr. Tom. I. p. 45.

⁴ l. c. pag. 46.

⁵ l. c. pag. 100.

⁶ Tkalčić, Mon. Eppatus Zagr. Tom. II. pag. 2—4.

koje se ne veli, da su monasterija, jer se za katedrale naročito kaže, »cujus corpus requiescit Albe« ili in ecclesia agriensi, itd.

Želeći se uputiti u značenje riječi monasterium, u srednjem vijeku, potražio sam u djelu Du Cange-a, što on o tome piše.⁷

»Monasterium saepe sumitur pro Ecclesia Cathedrali, quod plerisque in Ecclesiis Cathedralibus Monachi non ut hodie Canonici, olim sacra munia obirent: unde usu servato etiamnum in Germania Cathedrales Ecclesiae dicuntur Münster. Polonis quoque familiaris haec appellatio. Probabilius forte quis existimaverit, Ecclesias Cathedralibus ob id potissimum monasterii nomine designatas fuisse, quod Canonici in iis sacra munia obirent, sub Episcopo suo vitam a monastica non multum diversam agerent, quare eorum habitatio Monasterium dicebatur, unde ad Ecclesias quibus addicti quemadmodum a Monachis, ad aedes sacras Monasterium, Monasterij nomen fluxit. Nec dubium certe, quin vox Monasterium pro Canonicorum domo interdum usurpata fuerit.«

Na drugom mjestu veli isti autor:

»Canonici saeculares perinde ac regulares, in eodem claustro manebant, in eodem dormitorio dormiebant, in eodem refectorio reficiebantur et Episcopus eorum regebat vitam, sicut Abbas Monachorum. Unde Monasteria Canonicorum appellabantur illorum aedes et habitationes.«

Osim naziva »Monasterium sancti regis Stephani« imade i drugi dokaz, da su u staro doba zagrebački kanonici posjedovali u blizini katedralne crkve zajedničku zgradu, u kojoj su od utemeljenja zagrebačke biskupije neko vrijeme stanovali i zajednički život provodili. Zagrebački biskup Stjepan II. (1225. odnosno 1227. do 1247.) u svojoj povelji od g. 1227. veli: »Amplius cum in domo domini servientibus salubri solatio debeamus subvenire, ipsorum (Canonicorum) inopiam in melius emendando eo quod non habuerint habitacula communia, in qua convenientes ad divina officia in domo domini expeditius possint concurrere, curiam nostram et omnes domos in eadem existentes eisdem perpetuo contulimus inhabitandas, ut amplius distancia locorum voluntati ipsorum occasionem impediementi nequeat ministrare, sed in unum convenientes valeant salubriter cottidianum officium domino decantare.«⁸

Ova se kurija sa više soba, poblizje opisuje u drugoj povelji biskupa Stjepana II. od godine 1237.⁹ gdje se veli:

»Nos ad hoc modis omnibus hanelamus et indendimus, quod et domum et curiam et mensam communem habeant et honestam. Quamobrem (et curiam) vicinam ecclesie ex parte septentrionis cum

⁷ Dii Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, Tom. V. pod člankom »Monasterium« i Tom. II. pag. 95.

⁸ Tkalčić, Mon. Eppatus Zagr. Tom. I. pag. 58.

⁹ l. c. pag. 77.

piscina iuxta eandem existente, dedimus communitati eorum, cum eciam prius eorum fuerit a fundatione ecclesie... ibidem paranda edificia ad communes usus fratrum promissione spontanae obligantes.»

Ova povelja jasno dokazuje, a) da je zagrebački kaptol »a fundacione ecclesie« posjedovao i uživao zajedničku kuriju sa sjeverne strane crkve. b) da kanonici g. 1227. nisu više uživali tu zajedničku kuriju, jer im ju je tek gornje godine biskup Stjepan II. darovao, (pošto se je valjda osvjedočio, da je neki njegov predšesnik ili njegovi namještenici) kanonike iztisluli iz uživanja te kurije, te ju za biskupa okupirali. c) Pošto je uslijed toga stradala služba u crkvi, jer su kanonici kojekuda rastepeno stanujući, izgovarali se, da ne mogu radi udaljenosti stanovanja svaki dan dolaziti na vršenje dužnosti u crkvi., to je biskup Stjepan II. oduzetu im po nekom predniku, kuriju vratio, što je tim većma morao učiniti, jer je ta zgrada bila vlasništvo kanonika od vremena utemeljenja biskupije. d) Biskup Stjepan II. morao je valjda imati drugu koju zgradu za svoju rezidenciju, ako je u Zagrebu stanovao, a možda je poslije povratka sa primorja, nakon provale Tatara g. 1242. volio stanovati u kojem utvrđenom gradu svojih posjeda u Čazmi, Dubravi ili Ivaniću. Moguće je pako i to, da si je pridržao koji dio prostorija u darovanoj kuriji, jer sam veli u gori spomenutoj povelji kako želi i nastoji uvesti zajednički život svoga katedralnoga klera. Kako nisu uspjeli ni druguda pokušaji XIII. stoljeća, da se kod katedralnoga klera uvede vita communis, tako nije niti u zagrebačkoj biskupiji nakanjenje biskupa Stjepana II. trajno uvedeno, što je i razumljivo, jer je još za njegovoga života g. 1242. bila provala Tatara u Zagreb. Stjepana II. neposredni nasljednik biskup Filip se je više brinuo zato, da osigura od eventualnih budućih barbarskih provala svećenstvo i dragocjenosti katedrale, te je gradio tvrdu Medvedgrad, a zatim je još u XIV. stoljeću znameniti zagrebački biskup, potonji sv. Augustin Kazotić podijelio zajedničke posjede na posebne kanoničke prebende, a tu je ustanovu potvrdio njegov nasljednik Ladislav de Kobil svojom konstitucijom izdanom u Čazmi g. 1336.¹⁰ Čini se, da su zagr. biskupi barem od vremena biskupovanja Stjepana II. (1227.—1247.) izvan Zagreba redovito rezidirali, jer inače nebi bio mogao Stjepan II. kaptolu g. 1237. darovati »curiam vicinam ecclesie ex parte septentrionis;¹¹ da se je pako prigodom toga darovanja razumjevala biskupska zagrebačka kurija, dokazuje to povelja istoga biskupa Stjepana II. u kojoj se veli »curiam nostram et omnes domos in eadem existentes eisdem perpetuo contulimus inhabitandas.«¹² Kovačević (kanonik zagr. od g.

¹⁰ I. c. Tomf. II. pag. 67. i 68.

¹¹ Tkalcčić, Mon. Eppatus. Zagr. Tom. I. pag. 77.

¹² I. c. pag. 58.

1694. do 1724.), jedini od starijih povjesničara prošlosti zagr. biskupije, bar ponešto kritični pisac, piše u svojim životopisima zagrebačkih biskupa naročito o Stjepanu II. »Erat Chasma Oppidum a Divo quondam Ladislao Fundatore Ecclesie Zagsis collatum, in quo Eppi extracta arce propter sitūs amoenitatem, et aëris salubritatem frequentius ac in Episcopio Zagsi sedem figebant, Zagrabiam fere majoribus duntaxat solemnitatibus ad Divina ex officio peragendi excurrentes, ubi exiguis quandoque moris factis, Chasmâ reditum parantes suis dicere solebant: Filioli eamus Domum, in consuetudo habuisse, perhibentur.¹³

Stariji pisci, koji su pisali o prošlosti zagrebačke biskupije, tumačili su naziv »Monasterium sancti regis Stephani« tako, da su prvo doba osnutka biskupije kanonici sa biskupom zajednički stanovali i živjeli u jednoj zgradi. Tom prilikom ne spominjem Ivana Tomka, zagr. kanonika, lektora naslovnoga bosanskoga biskupa itd. koji je poznat, kao nepouzdan historički pisac i falzifikator starih povelja,¹⁴ već ću samo spomenuti biskupa Vinkovića, Rafaela Levakovića, Kovačevića i Krčelića.

Vinković piše, govoreći o provali Tatara u Zagreb: »Tunc Monasterium a S. rege Ladislao simul cum Ecclesia eiusdem monasterii sub nomine Stephani regis Domino Deo dicata funditus per Tartaros inversum fuit, in quo Episcopus Zagrabiensis a tempore foundationis anno videlicet 1085 factae ut supra ostensum est, usque ad tempus destructionis illius per Tartaros circa 1240. causatae, una cum canonicis regularibus mansit.«¹⁵

Vinković je pisao većinom po tradiciji, pak je uslijed toga često griješio i gledom na događaje, kao i obzirom na godine. Iste podatke imade i Rafael Levaković, koji je u opće samo ono pisao, što je za vrijeme svoga kratkotrajnoga zagrebačkoga kanonikata, od Vinkovića doznao. Najstariji pisac prošlosti zagrebačke biskupije Ivan gorički arhidakon, kojemu se pripisuje sastav najstarijih kaptolskih statuta, nije o rezidenciji zagr. biskupa u opće ništa napisao, a i one historijske bilješke na početku kaptolskih statuta, dokazuju, da nije nastojao točne historijske bilješke pisati, jer u povijesti ugarskih kraljeva imade dosta bilježaka, koje je izdavač statuta morao korigirati, a u redosledu prvih zagr. biskupa se vidi, da je samo ono pisao, što mu je po tradiciji poznato bilo, što dokazuje njegova opaska, »sed non adhuc reperitur vivens qui recordaretur de ipso«, a na drugom mjestu se vidi, da si nije ni dao mnogo truda,

¹³ Arkiv jug. akad. Kovachevich: *Catalogus Praesulum Zagsium* rukopis sign. II. a. 70. list 25/2.

¹⁴ Jagić, *Arkiv XXX*, III. god. 1912., Šišić, *Priručnik* str. 40.

¹⁵ Arkiv jugosl. akademije, *Rukopis Benedikta Vinkovića: Notitiae Episcopatus nec non Episcoporum Eccl. Cathedr. Zagrab. Signatura*, III. d. 110.

da prema opstojećim poveljama objektivnu istinu napiše, jer u istom redosledu prvih biskupa piše: »Stephanus primus, hujus littere apparent apud aliquos in ecclesia maiori, sed tempora eius regiminis non sunt nota adhuc, nisi melius perspicerentur privilegia ecclesie in quibus sine dubio posset apparere.¹⁶ O zagrebačkom kanoniku Kovačeviću, koji je bio najplodniji i najsavjesniji pisac prošlosti zagrebačke biskupije, ma da je i on kojiput nehotice netočnosti napisao, sam već prije priopćio, što je napisao o rezidenciji zagrebačkih biskupa. Kanonik Gjuro Marčević, sastavio je regesta kaptolskih spisa, od g. 1233. do 1693. Ali nije ništa o rezidenciji biskupa napisao, ako nisu njegove misli o rezidenciji zagrebačkih biskupa priopćene u Krčelićevoj povjesti zagrebačke biskupije u članku pod poglavljem VII. »De Residentia Episcoporum Zagrabiensium«,¹⁷ budući, da Krčelić sam piše, kako ga je g. 1740. dok je još bio župnikom u Selima, pozvao k sebi kanonik Marčević, te predao mu svoje djelo o povijesti crkve zagrebačke sa zamolbom, da to djelo dovrši pod naslovom: *Historiarum ecclesiae Zagrabiensis*.¹⁸

U poglavlju VII. povijesti zagrebačke biskupije napisao je Krčelić dosta opširnu raspravu, »De Residentia Episcoporum Zagrabiensium«, ali se ne može znati, što je od te rasprave mnijenje Marčevića, štoli od Krčelića, pošto, kako je gore rečeno sam Krčelić priznaje, da mu je Marčević g. 1740. predao svoje djelo o povijesti crkve zagrebačke sa zamolbom, da to djelo Krčelić dovrši i pod naslovom: *Historiarum ecclesiae Zagrabiensis etc. publicira*.

Ta je rasprava prilično nejasna, jer u njoj Krčelić mnogo govori »de castro regio« i tvrdi, da je castrum regium stojao na onome mjestu, gdje se danas nalazi biskupske palače južni dio, dakako samo u manjem opsegu. Za kanonike tvrdi, da su stanovali u gornjem gradu, pak da se je onaj dio gornjega grada, koji leži na istočnoj strani zvao »Popovszka Vullicza«. Krčelić navodi Ritterovo mnijenje, koji tvrdi uslijed nekih Vinkovićevih bilježaka, da je stari castrum razrušen bio, kada se je katedrala utvrđivala novim tornjevima. Stara rezidencija biskupska, tvrdi Krčelić, bila je mala (perexigua) pak to je i bio uzrok da je sv. Augustin zagr. biskup sagradio za redovnike Dominikance, kojemu je redu i sam pripadao, samostan, u kom je običavao i sam stanovati. Budući su potonji zagr. biskupi ponajvećma izdavali svoje povelje u Čazmi, Dubravi i Ivančiću, ma da su neke izdane i u Zagrebu, to je vjerojatno, da je biskupska rezidencija bila u blizini kraljevske tvrđave, ili u samoj kraljevskoj tvrđavi, kao što je to bio slučaj u opatiji Topusko, gdje je cistercijski opat rezidirao »in Castro Regio«.

¹⁶ Tkalčić, *Mon. Epatus, Zagr. Tom. II. pag. 4—7.*

¹⁷ Kereselich, *Historiarum Cath. Ecclae Zagr. Partis Primae Tomus I. pag. 40.*

¹⁸ Krčelić, *Annuae Uvod pag. IV. i XXXVII.*

Da je za vrijeme biskupovanja Osvalda (1466.—1499.) opstojala zgrada biskupske rezidencije u Zagrebu, o tome pruža nesumnjiv dokaz njegova povelja od 20. augusta 1476. u kojoj veli: *Nos etiam primum curiam nostram zagrabiensem... erigere et construere... coacti et compulsi sumus*. S. c.¹⁹ Dali je ta rezidencija bila istovjetna sa zgradom »*arx regia*«, koju su tekom vremena biskupi po malo okupirali, kako Krčelić drži, dok ju nije kralj Matija biskupima otpustio, nakon što je navodno u gornjem gradu kraljevsku palaču sagradio, a zatim kralj Vladislav definitivno zagr. biskupima poklonio, to nije stalno poznato.

Svi ovi navodi temelje se na spisima, koji se nalaze u kaptolskom arhivu, u kojima biskup Vinković, koji je imao dugotrajne pravde sa zagr. Kaptolom nastoji dokazati, da kaptol u opće nije imao nikakovo pravo na zemljišta u blizini crkve, pak za dokaz istinitosti svojih tvrdnja navodi, kako su kanonici u gornjem gradu stanovali, te iznesao tvrdnju, da se je neka ulica u gornjem gradu Popovska ulica zvala. O tome imenu u savremenim listinama dosada nisam našao traga, pak mislim, ako se je taj naziv u opće kada spominjao, to on potiče iz onoga vremena, koje opisuje povelja grada Zagreba 3. Oktobra g. 1469. kada su zagr. kanonici od straha pred turskom provalom u Zagreb, sklonili se u utvrđeni gornji grad, jer Kaptol još tada nije utvrđen bio. Isto se je tako jedan dio zagr. kanonika sklonio u utvrđeni gornji grad, za vrijeme građanskoga rata između Ferdinanda i Ivana Zapolje. A bilo je možda u još starije doba drugih zgoda, kada su kanonici morali bježati radi progona svojih biskupa u gornji grad, kao primjerice za biskupa Stjepana I. i Ivana I. Ne stoji niti ona tvrdnja biskupa Vinkovića, koju u svojoj pravdi sa Kaptolom navodi, da kanonici nisu u prastaro doba imali svoj teritorij na kaptolu, jer već najstariji kaptolski statuti od g. 1354. vele, da na kaptolu opstoje od prastarih vremena kurije prepozita i lektora, »*quia ille due curie ipsis dignitatibus inveniuntur annexe ab antiquo.*«²⁰

Napokon piše Krčelić, da je kralj Matija darovao staru kraljevsku tvrđu (*Castrum regium*) zagrebačkim biskupima za rezidenciju. Kralj Vladislav, koji je naslijedio Matiju piše kaptolu onom prigodom, kada mu javlja, da je imenovao Luku zagrebačkim biskupom: »*Cui inter alia negocia nostra expedienda injunximus, ut ecclesiam zagrabiensem diu multumque neglectam, ac etiam palacium ac domum episcopalem reformare et restaurare debeat Et ne tam solennis ecclesia, cum tantis expensis ad laudem dei fundata per incursus Turcarum possit aliquando destrui, commisimus eidem domino Lucae, ut non solum prefatam ecclesiam et domum episcopalem reformet, sed destructo veteri castro, juxta predecessorum nostrorum indulta, multis et aliis novis propugnaculis, meliori ordine, quo fieri poterit fortificet.*«²¹

²⁰ Tkalčić, Mon. Epatus Zagr. Tom. II. pag. 17.

²¹ Tkalčić, Mons. Epatus Zagr. Tom. III. 6.

Usljed skore smrti biskupa Luke, koji je umro već g. 1511. nije on dospio sve izvršiti, što mu je kralj naručio, pak je iza njega ostrogonski nadbiskup i kardinal Toma Bakač, koji je bio više godina gubernator zagr. biskupije, novcem, koji je namro biskup Luka, utvrdio katedralnu crkvu. Draždanska slika kaptolske tvrđave pokazuje stanje utvrde katedralne crkve, a zgrada koja zauzimalje oko peti dio južnoga obrambenoga zida, sa dva prozora fronte, je bila biskupska palača, u kojoj je u prizemlju bila uključena i kapela sv. Stjepana prvoga mučenika.²²

Navodno je tu kapelu sagradio biskup Stjepan II. ako ista možda nije i starijega datuma, jer su kraljevske tvrđave obično imali i kapele.

Ma da je u prvoj polovini XVI. stoljeća biskupski dvor unutar tvrđave katedralne crkve utvrđen bio, to je ipak biskup Šimun (1518.—1543.) volio u onim burnim vremenima građanskoga rata između Ferdinanda i Ivana Zapolje stanovati u svojim kaštelima Dubravi i Čazmi, i to tim više, što je sam veoma mnogo aktivno sudjelovao u tim borbama.

Godine 1526. piše biskup Šimun iz Čazme kaptolu, da mu pošalju nekoliko uglednijih kanonika dignitara, među kojima spominje Andriju rozonskoga biskupa, koji je bio podjedno njegov sufragani i vrbovački arhidakon, da uslijed primljenih pisama kraljice i palatina, kakova je valida i kaptol primio, vijećaju o nasljedstvu ispražnjenoga prijestolja, nakon mohačke bitke, u kojoj je poginuo kralj Ljudevit II. Na Cetinu izabran je kraljem Ferdinand, a nekoliko dana iza toga u saboru održavanom u Dubravi Ivan Zapolja, a tada nastade višegodišnji građanski rat između obih pretendenta i njihovih sljedbenika. Nasljednici biskupa Šimuna u opće nisu u zagr. biskupiji rezidirali. Za biskupovanja u zagrebačkoj biskupiji Pavla Gregorijanca, (koji kao biskup u opće nije u zagr. biskupiji rezidirao, jer je sve vrijeme zagrebačkoga biskupovanja bio zabavljen sastavljanjem zakonika *Quadripartitum*) zauzeli su Turci 1. Augusta 1552. biskupsku tvrđavu Čazmu, a tom su prilikom i Dubravu požarom uništili, tada je biskupiji ostao samo Ivanić, pak je od onoga vremena postala redovita rezidencija zagrebačkih biskupa Zagreb.

U vrijeme borbe o kraljevsku ugarsku krunu između Ferdinanda habsburškoga i Ivana Zapolje, bio je kler Kraljevine Hrvatske, ili kako se je onda zvalo, Slavonije podijeljen u dvije stranke. Zagr. biskup Šimun sa 19 kanonika pristajao je uz Ivana Zapolju, Gornji grad sa 9 kanonika uz Ferdinanda. Obje su stranke ratovale, te je vojska obih pretendenta uništavala protivničke posjede i njihove kuće. Budući je taj građanski rat trajao više godina, to je razumljivo, da su kanoničke kurije obiju stranaka uništene bile.

²² Vidi kod Klaića sliku u brošuri Zagreb.

Za to doba pripovćuje ne doduše savremenik, Pavao Riter Vitezović, da je čuo pripovjedati od biskupa Vinkovića, kako su kanonici pristaše Zapolje uz katedralnu crkvu i tvrđavne zidove crkve i biskupske palače improvizirali za silu zakloništa, u koja su se skloaili, prigodom navale Ferdinandove vojske, jer su u onim prilikama uvidjeli, da im je uzaludan posao popravljati pogorjele i uništene kurije, pošto je svaki čas prijetilo ponovno uništenje. Krčelić u svojoj povjesti zagr. crkve (str. 221) spominje neku povelju kralja Ferdinanda, u kojoj se veli: »*Prefecto praeter Universa Ecclesiae Zagrabiensis Bona, uti ex superioribus videre est, Lacerata direpta, Ipsas etiam Decimas, negatas fuisse, tot Ferdinandi mandata testantur. Sic: 1533. I-ma Maji Viennâ, Jubet Ferdinandus: Ut cum Canonicorum Domus, funditus combustae essent, iique incertis Sedibus vagarentur, Turrim Capituli cum Domo et horto, in Civitate superiori sita, custodiant.*«

Isto tako opisuje zdvojno stanje kaptola Tomo Kovačević (kanonik od 1694.—1724.) u svojem rukopisu II. a. 70. strana 106) kada veli: »*At longe major rerum iactura fuit Collegy Sacerdotum Arci proxime adjacentium, in quos Odio Episcopi, hostis igne saeviendo, universas eorum Domos et curias in cineres, ipsamque eorum totam aream in miserandam vastitatem redegerat, die 15. July ita, ut sequenti die dispersi hinc inde Canonici comigrare necesse habuerint, et usque ad annum 1534. in albo nostro qvilibet annus habetur notatus annus tribulationis: sequenti tandem quinto (1535) sic habet: incipit annus remissionis: pacem pollicetur. Caplum reformari coeptus. Item hoc anno facta est unio inter fratres factiosos.*«

Kanonici pristaše Zapolje, odnosno biskupa Šimuna su provizorno stanovali unutar utvrde katedralne crkve i biskupskoga dvora, jer opstoji popis onih kanonika, koji su se sklonili u gornji grad, a ti su bili Andrija Zalatkoki, posvećeni rozonški biskup, te biskupov generalni vikar, Petar Granja, lektor, Franjo dubički arhidakon doktor prava, Petar Ripač, Grgur iz Trogira Bartol Klokoč, Blaž Bogdaša, Gjurio Granja, i Krištofor organista. Buduć je biskup Šimun, u svojoj nepromišljenosti i političkoj strasti, neke od ovih kanonika skinuo sa kanoničke časti, te naložio, da im se uskrate prihodi, to su ti kanonici posudili od Gašpara Pastora 150 forinti, da se uzmognu prehraniti za vrijeme progona, pak su isti kako Pastor izjavljuje 10. VI. 1547. taj dug povratili. Kada je biskup Šimun priznao kraljem Ferdinanda, vratili su se po biskupu skinuti kanonici opet u kaptol, a kanonici, koje je svojedobno imenovao na mjesta skinutih kanonika su nestali iz kanoničkoga zbora.

G. 1540. izdao je biskup Šimun konstituciju, za koju Kovačević kaže, da je publicirana »*fors conscientia (Episcopi) stimulatus quod eorum desolationi non modicam causam praeuisset sequenti eos diplomate consolari voluit*«, kojom određuje, da skloni kanonike na

gradnje kurija, koje su za građanskoga rata uništene, da svaki kanonik, koji sagradi kuriju za života a i testamentarnom odredbom dobije od svoga nasljednika polovicu potrošene za gradnju svote, dočim druga polovica pripada crkvi. Valja znati, da su starije konstitucije određivale, da sva svota potrošena za gradnju kurije iza smrti kanonika pripada crkvenoj blagajni. U toj se povelji podjednako određuje, da sve zgrade, koje su za vrijeme građanskoga rata između godina 1527. do 1534. privremeno sagrađene unutar utvrda katedralne crkve, pripadaju biskupu. U konstituciji se veli: »(Domus) quae in Arce Episcopali per Canonicos constructae fuerunt, quae succesu temporis Exclusis Canonicis in potestatem et usum Episcoporum transierunt.« Ova stavka jasno dokazuje, navod Ritera Vitezovića, da su kanonici u vrijeme nužde stanovali u privremenim barakama unutar crkvene tvrđave, a podjednako utvrđuje, da su zagr. biskupi osim svojih rezidencija na posjedima imali i rezidenciju u Zagrebu, uz katedralnu crkvu, koja je dakako u doba biskupa Šimuna još mala bila, kada su provizorna stanja kanonika za svrhe biskupske rezidencije okupirana bila.

U doba građanskoga rata, za biskupa Šimuna, kada su se borili Ferdinand habsburški i Ivan Zapolja za ugarsku krunu, je rezidencija zagrebačkih biskupa tako stradala, da je Šimunov nasljednik biskup Nikola Olah umah na početku svoga biskupovanja 1. Maja g. 1544. izdao dekret: »ut ex rebus argento et auro Ecclesiae ejusmodi sumē necessarium opus perficiatur: quia aurum, inquit, habet Ecclesia, non ut servetur, sed ut necessitatibus succuratur.« Ova bilješka Kovačevićeva, najbolje ilustrira jedno stanje rezidencije zagr. biskupije iza građanskoga rata, nakon smrti biskupa Šimuna.

Biskupu Petru Domitroviću (1611. do 1628.) bijaše biskupski dvor, kako ga prikazuje draždanska slika pretijesan, pak je prigradio malenom dvoru onaj dio do zapadne kule, ali požar od 27. Maja g. 1624. je zgradu tako oštetio, da nije Domitrović tamo mogao stanovati, te se je nakon požara preselio u tada vakantnu kuriju velikoga prepozita.²³

Nakon smrti biskupa Vinkovića, morala je biskupska rezidencija veoma zapuštena biti, jer je kanonik Tomo Kovačević, koji je kanonikovao od g. 1694. do 1724. u svojoj povijesti zagr. biskupa u rukopisu (II. a. 70. pag. mog tipkopisa 150) »Notat autem Riter literas Confirmatorias Bogdani eā obligatione circumscriptas fuisse, ut Bogdan ad reparationem Curiae Eppalis, ultra ad quod jure teneatur flor. Rhen. trecentos quotannis impendat, neque fructus faciat, donec ejusdem indigentiae satisfactum dignosceretur.«

Drugi požar 28. Marta 1645. je taj biskupski dvor do temelja uništio. Tada je biskupovao Martin Bogdan (1643.—1647.), a taj je biskup za nuždu popravio dvor, pa sve da je taj dvor bio ne-

²³ Arkiv jugosl. akadem. Chron. bonon. signatura IV. c. 8. pag. 117.

znatan i neugledan, ipak se nasljednici nisu pobrinuli, da sagrađe veći ugledniji dvor, te su u tom dvoru stanovali svi biskupi, do Gjüre Branjuga (1723. do 1748.) samo je Petretić biskup. dvor, dao crijepom pokriti,²⁴ Branjug je sagradio veličanstvenu palaču, koja još danas stoji. O tome je napisao Branjugov životopisac Krčelić: »Immo amplam hanc, quam vides, episcopalem residentiam universam quanta est e fundamentis erexit, cum prior, quam reperit, exigua et pervetusta fuisset, mobilibus ornavit, quae sola quam illius mereatur memoriam eloquatur.«²⁵

Prema tim podacima, koje sam sabrao o rezidenciji prvih biskupa, pak sve do biskupa Branjuga, mislim da mogu zaključiti, da su prvi zagr. biskupi vodili »vitam communem«, barem kojih 100 godina; za kojega biskupa je taj zajednički život prestao, to se u pomanjkanju podataka iz onoga vremena, dakako nemože tvrditi. Čini se međutim, da je oko g. 1200. već prestao zajednički život biskupa, sa svojim pomoćnim klerom, odnosno sa kanonicima. Od XIII. stoljeća, do polovine XVI. vijeka su zagr. biskupi većinom stanovali, na svojim utvrđenim posjedima Čazmi, Dubravi i Ivaniću, kako to nedvojbeno dokazuje mnogobrojne povelje izdavane u tim mjestima, kao i sudsko uredovanje biskupa. Do vremena biskupa Franje baruna Klobusiczky-a nije biskupijom upravljao sam biskup, već arhidakoni, koji su sve upravne poslove svojih arhidakonata vodili, biskup je bio tek druga instancija u upravi biskupskih poslova. Imade više slučajeva, da neki biskupi nisu nikada u zagr. biskupiji boravili, jer su ih poslovi službe kraljevskih kancelara uz kraljevski dvor trajno vezali, ili su uređivali Quadripartitum, kao Pavao Gregorijanec, neki su bili izaslanici kraljeva u rimskoj kuriji ili pouzdanici kraljeva na crkvenim saborima. G. 1749. IX. kolovoza je biskup Klobušicki objavio Kaptolu, da za upravu biskupije utemeljuje konsistorijalno vijeće, te je predsjednikom imenovao svoga generalnoga vikara Vuka Kukuljevića, a prisjednicima istoga Kanonike Adama Stepanića, Josipa Pogledića, Nikolu Magdića, Gjuru Reša, Josipa Galjufa, Baltazara Krčelića, bilježnikom je imenovao kanonika Pavla Šikutena a Gjuru Malenića fiskom. Svi konsistorijalci imali su plaću.²⁶

Za točno ustanovljenje rezidencije zagrebačkih biskupa, bilo bi potrebno proučiti sva pisma, povelje, privatne listove zagrebačkih biskupa te ustanoviti, gdje je to moguće u kojem su mjestu i u koje doba pisani, a pošto nisam u stanju sve to konstatirati, već su mi poznata samo pisma, koja su publicirana, to priopćujem rezultat, koji sam do sada mogao ustanoviti.

Priopćujem pako sve povelje, koje su publicirane te se je dalo ustanoviti gdje su i kada pisane, kao i mjesta i datumi sudovanja biskupa bilo u crkvenom ili gospodarskom uredovanju.

²⁴ Farlatti: Illyr. sacrum V. 580. 21 c) l. c. 581.

²⁵ Karcselich, Annuae, pag. 19.

²⁶ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Uvod, pag. V.

1. Zagr. biskup Ladislav (1326.—1343.) obdržavao je sudbenu raspravu proti buntovnim predijalistima 10. travnja 1336. u Čazmi.²⁶

2. Biskup Stjepan, II. (1225.—1247.) izdaje povelju o zakladi kanonika Pankracija, koji daruje zemljište Krogh za altariju, Povelja iz g. 1235. bez oznake mjesta izdanja.²⁷

3. Augustin, o podavanju Cisterita, za otok sv. Jakopa. Povelja izdana u Zagrebu na blagdan blaženoga Mihalja g. 1315.²⁸

4. Biskup Jakop, (1343.—1348.) podijeljuje zagr. kaptolu patronat župe sv. Ivana u Novoj Vesi, gdje je gorički arhidakon Ivan sagradio crkvu. »Datum Zagrabie, die sexta mensis decembris. A. D. 1347.«²⁹

5. Biskup Nikola (1350.—1356.) imenuje župnike sv. Ivana u Novojvesi, svojim špeciialnim kapelanima. Datum 17. mensis maii, A. D. 1351.³⁰

6. Biskup Jakop, (1343.—1348.) određuje globu od 3 marke, koji kanonike, pogrđnim riječima vrijedaju, »Datum 13. mensis marcij A. D. 1348.«³¹

7. Biskup Ladislav, (1326.—1343.) izdaje odredbu o odnošajima podanika prema njihovim gospodarima. Datum in Iwangh, in festo b. Barbare virginis A. D. 1340.³²

8. Biskup Ladislav, (1326.—1343.) potvrđuje neku kapt. konstituciju. »Datum in castro nostro novo de Iwangh, in festo exaltationis sancte crucis. A. D. 1337.«³³

9. Biskup Stjepan II., (1227.—1247.) daruje kaptolu neke prihode. Bez oznake mjesta izdanja povelje. A. D. 1227.³⁴

10. Biskup Stjepan II. daruje kaptolu desetinu županije Podgoria, A. D. 1235. bez oznake mjesta izdanja povelje.³⁵

11. Stjepan II. zagr. biskup, (1237.—1247.) vraća kaptolu po nekom predšastniku oteti predjel Varaždinske Toplice, za otetu Vugru i Zelinu daje mu Podgorje i dva otoka na Savi poklanja kaptolu 300 kabla vina, četiri jutra zemljišta, četiri podanika, i svoj^u kuriju u blizini crkve sa sjeverne strane, sa ribnjakom uz kuriju, jer je ista prije bila vlasništvo kaptola, od vremena utemeljenja crkve. A. D. 1237. bez oznake mjesta izdanja povelje.³⁶

12. Zagreb. biskup Antun, (1287.—1287.) vraća zagr. kaptolu pravo imenovanje prebendara, kod stolne crkve, kojim se je njegov

²⁷ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 130.

²⁸ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 139.

²⁹ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 142.

³⁰ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 144.

³¹ Tkalčić, Mon. Epatus Zagr. Tom. II., pag. 145.

³² Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 25.

³³ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 32.

³⁴ Tkalčić, Mon. Epatus, Zagr. Tom. II., pag. 59.

³⁵ Tkalčić, Mon. Epatus Zagr. Tom. I. pag. 75. odnosno 32. l. c. p. 75.

³⁶ l. c. p. 77.

predšastnik Timotej nepravedno služio bio. »Datum Zagrabie, in octavis s. Michaelis A. D. 1287.«³⁷

13. Zagr. biskup Ivan (1288.—1295.) dosuduje neki otok na Savi zagr. Kaptolu. »Datum Zagrabie quinta feria proxima post octavas festi purificationis virginis gloriose. A. D. 1280.«³⁸

14. Zagr. biskup Mihalj (1296.—1303.) dozvoljuje prodaju neke zemlje kod posjeda Vugre. »Datum Zagrabie in festo beatorum martyrum Fabiani et Sebastiani. A. D. 1297.«³⁹

15. Isti zamijenjuje svoje zemljište u Vaški sa zemljištem Tubinom, koje su uživali vaškanski kanonici. »Datum in Posgaur (valjda Požega) in festo b. Egidii abbatis. A. D. 1297.«⁴⁰

16. Isti bez oznake mjesta i godine, zabranjuje zagr. kaptolu podavati živeža, medvedgradskomu kastelanu Janinu.⁴¹

17. Zagr. biskup Ivan (1288.—1293.) potvrđuje ivaničkim duvnama darovnicu svoga predšastnika Stjepana II. »Datum in Iwanch. A. D. 1288.«⁴²

18. Zagr. biskup Augustin (1303.—1322.) o prihodu samostana sv. Jakopa. »Datum Zagrabie in festo beati Mychaelis. A. D. 1315.«⁴³

19. Isti određuje, da ubojice imadu arhidakonu platiti marku. »Datum Zagrabie in festo inventionis s. crucis. A. D. 1316.«⁴⁴

20. Ladislaus (1326.—1343.) o vršenju službe božje. »Datum Zagrabie kalendis januarii. A. D. 1329.«⁴⁵

21. Isti određuje kako se imadu zajednički kaptolski prihodi dijeliti. »Datum Zagrabie feria secunda proxima post octavas Epyphanie. A. D. 1329.«⁴⁶

22. Isti nalaže kaptolu, da povećavaju predije podanicima, i u dobrom stanju uzdržavaju. »Datum Chasme, feria 3. proxima ante festum bb. Cosme et Damiani martirum. A. D. 1336.«⁴⁷

23. Isti potvrđuje kaptolsku konstituciju, o podavanju kaptolskih prihoda. »Datum in castro nostro novo de Iwanch, in festo exaltacionis s. crucis. A. D. 1337.«⁴⁸

24. Isti propisuje odredbe o vinogradima. »Datum in Iwanch in festo b. Barbare virginis. A. D. 1340.«⁴⁹

25. Jakop zagr. biskup, (1343.—1348.) podijeljuje pravo patronata zagr. Kaptolu za župu sv. Ivana u Novojvesi. »Zagrabie, die sexta mensis decembris. A. D. 1347.«⁵⁰

26. Isti određuje kazne proti svadljivim kanonicima i svećenicima. »Datum die terciodecimo mensis marcii. A. D. 1348.«⁵¹

³⁷ l. c. p. 219.

³⁸ l. c. p. 224.

³⁹ l. c. p. 238.

⁴⁰ l. c. p. 239.

⁴¹ l. c. p. 240.

⁴² l. c. p. 223.

⁴³ l. c. p. 90.

⁴⁴ l. c. p. 91.

⁴⁵ l. c. p. 133.

⁴⁶ l. c. p. 134.

⁴⁷ l. c. p. 149.

⁴⁸ l. c. p. 151.

⁴⁹ l. c. p. 157.

⁵⁰ l. c. p. 193.

⁵¹ l. c. p. 195.

27. Zagr. biskup Nikola (1350.—1356.) imenuje novoveške župnike svojim specijalnim kapelanima. »Datum 17. mensis maii. A. D. 1351.«⁵²

28. Stjepan III. zagr. biskup. (1356.—1375.) o utemeljenju oltara bl. Marije Magdalene u katedralnoj crkvi. »Datum Zagrabie, sabbato proximo ante octavas festi b. Stephani regis. A. D. 1357.«⁵³

29. Isti, izdaje konstituciju o djelima vjerodostojnosti svoga kaptola. »Datum Chasme, in festo depositionis s. regis Ladislai. A. D. 1364.«⁵⁴

30. Demetrius zagr. biskup, (1376.—1378.) Novoveški župnik, i samostanci u Remetama, zamijenjuju neku zemlju, vrhu čega izdaje Demetriju povelju. »Datum secundo die festi assumptionis virginis gloriosae. A. D. 1376.«⁵⁵

31. Zagr. biskup Pavao Horvat (1379.—1387.) o utemeljenju bratovštine u zagreb. crkvi za pokojne. »Datum in festo b. Michaelis. A. D. 1380.«⁵⁶

32. Zagr. biskup Ivan Smilo (1387.—1397.) izdaje povelju o raspravi, koju je imao sa zagr. Kaptolom. »Zagrabie septima octobris. A. D. 1391. l. c. 326.«⁵⁷

33. Zagr. biskup Eberhard Alben, (1397.—1406.) vraća Nikoli Pravdici tri šetališta Banje Sela i vinograd. »Datum Zagrabie in festo b. Mathei. A. D. 1398.«⁵⁸

34. Isti daje neke odredbe glede Medvedgrada. »Datum in Dombro festo SS. Cosmae et Damiani. 1399.«⁵⁹

34. Isti. Daruje zagr. prebendarskom zboru desetinu. »Datum Zagrabie secundo die festi Epiphanie. A. D. 1401.«⁶⁰

36. Isti, izdaje povelju, uslijed koje mogu kanonici, koji sagrade kuriju, sa polovinom vrijednosti kurije testamentarno slobodno raspolagati. »Datum Zagrabie in festo Valentini martiris. A. D. 1402.«⁶¹

37. Isti obavješćuje općinu gornjega grada o uplati 40 maraka. »Datum Zagrabie in festo SS. Trinitatis. A. D. 1405.«⁶²

38. Andrija (1408.—1409.) potvrđuje Eberhardovu darovnicu prebendarima. »Datum Zagrabie, sabbato proximo post festum visitationis virginis gloriose. A. D. 1409.«⁶³

⁵² l. c. p. 199.

⁵³ l. c. p. 214.

⁵⁴ l. c. p. 233.

⁵⁵ l. c. p. 254.

⁵⁶ l. c. p. 293.

⁵⁷ l. c. p. 328.

⁵⁸ l. c. p. 399.

⁵⁹ l. c. p. 60.

⁶⁰ Tkalčić, Mon. Civ. Zagr. Tom. II. p. 3.

⁶¹ l. c. p. 6.

⁶² l. c. p. 9.

⁶³ l. c. p. 16.

39. Eberhard (1409.—1420.) utemeljuje altariju. »Datum Zagrabie in festo b. Margarethe virginis. A. D. 1414.«⁶⁴

40. Isti. Prebendari moraju davati »Quartam canonicam« od testamentarnih ostavina, župniku pokojnika. »Datum Zagrabie, in festo b. Valentini martyris. A. D. 1417.«⁶⁵

41. Ivan Alben zagr. biskup (1420.—1433.) izobćuje Grečane, radi nasilja počinjenih na kaptolu. »Datum et actum Chasme, nostre zagrabiensis diocesis, in curia seu domo habitacionis nostre et nostro episcopali pallacio domus eiusdem, die lune, septima mensis septembris A. D. 1422. indicione XV. hora terciarum quasi.«⁶⁶

42. Isti daruje prebendarima desetinu. »Datum Zagrabie, in festo b. Bartholomei. A. D. 1427.«⁶⁷

43. Isti. Prebendari se lišavaju dužnosti plaćanja. »Quarte canonicæ. Zagrabie I. januarii 1428.«⁶⁸

44. Benedictus zagr. biskup, (1440.—1454.) potvrđuje kaptolu pravo testiranja. »Datum Zagrabie in palacio nostro episcopali, solite nostre habitacionis, in festo circumcisionis Domini. A. D. 1446.«⁶⁹

45. Isti. O kanonskoj četvrtini. »Datum et actum in predicta sacristia interiori, 29. die mensis maii, 1452.«⁷⁰

46. Isti. Odoobraza kaznu proti Sloterćku. »Datum Cilie in festo visitacionis b. Marie V. A. D. 1454.«⁷¹

47. Osvald zagr. biskup, (1466.—1499.) dozvoljuje kaptolu, da se ogradi obrambenim zidom. »Datum Zagrabie in palacio nostro episcopali in festo b. Stephani primi regis Hungarie. A. D. 1476.«⁷²

48. Isti imenuje svoga brata Alfonza zagrebačkim prepozitom. »Ex Chasma feria tertia post f. Ambrosii A. 1499.«⁷³

Poznato je, da je biskup Osvald umro u Čazmi, te obstoje i računi njegovoga sprovoda i prevoza pokojnikovoga tijela u Zagreb.⁷⁴

49. Osvald pravi oporuku. »Anno 1499. 15. aprilis Časmae.«⁷⁵

50. Luka zagr. biskup (1500.—1511.) imenuje Stjepana zagreb. kanonikom. »Ex curia nostra Ivanich in profesto Barbare V. et M. 1500.«⁷⁶

⁶⁴ l. c. p. 19.

⁶⁵ l. c. p. 23.

⁶⁶ l. c. p. 40.

⁶⁷ l. c. p. 62.

⁶⁸ l. c. p. 67.

⁶⁹ l. c. p. 198.

⁷⁰ l. c. p. 224.

⁷¹ l. c. p. 243.

⁷² l. c. p. 376.

⁷³ l. c. p. 516.

⁷⁴ Marčelević, Regesta Rukopis str. 215.

⁷⁵ Tkalčić M. C. Z. T. II. p. 516.

⁷⁶ Tkalčić, M. C. Z. T. III. p. 10.

51. Isti. Nalaže kaptolu, da se izdadu prihodi zagreb. prepozitu. »Ex palacio nostro chasmensi in festo nativitatis b. v. Marie 1911.«⁷⁷

52. Isti imenuje kantorom i zagr. kanonikom svoga brata Serafina. »Datum in palacio nostro chasmensi feria quinta proxima post dominicam Oculi. A. D. 1502.«⁷⁸

53. Isti ustanovljuje altariju »Os justi«. »Datum in arce nostra Chasmensi prima die aprilis A. D. 1505.«⁷⁹

54. Isti. Kanoniku Antunu iz Medurečja, imadu se izdati prihodi. »Ex arce nostra chasmensi infesto b. Cecilie V. et M. 1505.«⁸⁰

55. Isti lišava Stjepana kanonikata i lektorata. »Datum in arce nostra Chasmensi prima mensis marcii. A. D. 1501.«⁸¹

56. Isti. Stjepan de Bačin izjavlja pred biskupom Lukom, da je falzificirao list gospodina Baltazara de Alap. Zagrabiæ I. novembris, 1508.«⁸²

59. Isti, kori kaptol koji priječi arhidakonu Ivanu useliti se u kuriju, koju je svojim troškom sagradio. »Ex arce nostra chasmensi in vigilia s. Petri et Pauli A. A. D. 1510.«⁸³

60. Thomas Aeppus et Card. Gubernator Eppatus Zagr., odobrava neku povelju biskupa Luke, da Antun iz Kutine sagradi za prebendarsku altariju umjesto stare ruševne novu kuću. »Datum in arce chasmensi seria quarta post septuagesimæ 1510.« Ovu prvobitnu odredbu biskupa Luke od g. 1510. potvrđuje gubernator Toma.⁸⁴

61. Zagr. biskup Šimun I .Bakač de Erdeud, (1518.—1543.) proglašuje jubilarnu godinu. »Datum Zagrabiæ in festo Resurrectionis domini. A. D. 1525.«⁸⁵

62. Isti piše iz Čazme, dan prije blagdana sv. Martina, 1526. da izašalju k njemu iz gremija kaptola, neke odličnije članove, među kojima spominje Andriju rozonskoga biskupa svoga generalnoga vikara, da raspravljaju, uslijed pisma kraljice i palatina, kakova su pisma valjda i kanonici primili o izboru novoga kralja, iza smrti kralja Ljudevita na mohačkom polju.⁸⁶

63. Isti piše kaptolu iz Dubrave, te ga kori radi neposluha i prezira njegove časti. »In contemptum dignitatis nostræ.«⁸⁷

64. Isti nalaže Kaptolu pismom iz tvrđave Čazme, drugi dan iza blagdana sv. Ladislava, da u smislu štatuta kazni Bernardina

⁷⁷ l. c. p. 18.

⁷⁸ l. c. p. 18.

⁷⁹ l. c. p. 41.

⁸⁰ l. c. p. 48.

⁸¹ l. c. p. 50.

⁸² l. c. p. 72.

⁸³ l. c. p. 83.

⁸⁴ l. c. p. 95.

⁸⁵ l. c. p. 245.

⁸⁶ Marczellovich Reg. Ruk. kapt. arkiv. str. 277.

⁸⁷ l. c. p. 280.

Modruškoga jer je uvrijedio Andriju rozonskoga biskupa njegovoga sufragana, pogrđnim riječima, koje svi obzirom na njegovo dostojanstvo moraju štovati. Istodobno priopćuje Kaptolu, da je skinuo sa kanonikata Frigidina i Petra Rypača radi počinjenih raznih velikih zločina, te određuje, da Kaptol mora instalirati Jakova iz Požege, bolonjskoga licencijata i Pavla svećenika de Erdeud, koje je »motu proprio« imenovao kanonicima. A. D. 1529.⁸⁸

64. Isti, koji ima sada naslov bana piše 1533. 31. Jula »ex Castello Dombrensi« o vojničkim stvarima kaptolu, te mu priopćuje da će im biti na pomoć u svakoj zgodi, samo ga moraju obavijestiti o potrebi. Sva je prilika, da je to pisao kanonicima svojim pristajšama, koji su u ono doba kao i on pristajali uz pretendenta Ivana Zapolju.⁸⁹

Nakon popisa svih dosada mi poznatih povelja, došao sam do sljedećeg rezultata:

1. U Zagrebu je izdano	23 povelja
2. Bez oznake mjesta izdano je	12 »
3. U Čazmi	17 »
4. U Dubravi	4 »
5. U Ivaniću	6 »
6. U Požegi	1 »
7. U Celju	1 »

Ukupno 64 povelja

Prema tomu računu se vidi, da su u Zagrebu izdane 23. povelje, dočim u Čazmi, Dubravi i Ivaniću 27 povelja, a naglašujem. uzme li se u obzir doba godine, da su zagrebačke povelje izdane većinom u ono vrijeme, kada su biskupi sa svojih selskih rezidencija o većim blagdanima dolazili u zagreb. katedralnu crkvu i svoje biskupske funkcije obavljali; dočim su u Čazmi, Ivaniću i Dubravi izdavane povelje u zimskim mjesecima, što dokazuje, da su tamo biskupi stalno rezidirali, a ne samo ljetovati dolazili. Naglašujem pako i to, da će bezuvjetno obstojati još mnogo drugih, do danas ne publiciranih biskupskih pisama pak kada i ta pisma budu poznata i kada bude ustanovljeno u kojim su mjestima pisana, moći će se još točnije ustanoviti, kako su zagr. biskupi do zauzeća krajeva gdje su im rezidencije bile po Turcima okupirane, to jest do godine 1552. stanovali.

Daljnji dokaz stanovanja zagrebačkih biskupa u Čazmi, Dubravi i Ivaniću vidim i u tome, što su poznata imena sufragana zagrebačkih biskupa u XIV. XV. i XVI. stoljeću, a sva je prilika, da ih je bilo i prije samo nam nisu njihova imena sačuvana.

Kako je već prije rečeno, zauzeli su i uništili Turci 1. Augusta 1552. Čazmu i Dubravu, a poslije toga nisu više zagrebački biskupi

⁸⁸ l. c. p. 284.

⁸⁹ l. c. p. 285.

u onim krajevima rezidirali, već su redovito u Zagrebu stanovali, u koliko su uopće u Zagrebu boravili. Dali je istinit Krčelićev navod, da je zagrebačka rezidencija biskupa bila nekadanji »castrum regium«, koji je napokon kralj Matija i njegov nasljednik Vladislav biskupima poklonio, to će se možda s vremenom moći ustanoviti.

Stalno je, da su početkom XVII. stoljeća zagreb. biskupi uz crkvu u zgradi na jugu utvrde katedrale stanovali, jer je biskup Šimun II. Bratulić biskupsku kuriju spojio sa katedralom hodnikom, koji je stajao do reštauracije katedrale koncem XIX. stoljeća. O tome piše Kovačević,⁹⁰ »Ut Successores sui commodiore ad Basilicam accessum haberent, Episcopium illi solido ponte conjunxit A.^o 1609.« Pod trećim prozorom južne pobočne lade, bio je, odkako je ona građena, postranični ulaz u crkvu,⁹¹ kuda su biskupi ulazili u crkvu. Tkalčić tvrdi, da je taj ulaz g. 1606. biskup Simeon Bratulić zazidati dao prizidav hodnik, kojim se ravno iz biskupskoga grada polazilo u stolnu crkvu. U drugoj polovini XVII. vijeka dao je Ivan Sakmardi, kraljevski namjesnik i protonotar kraljevine Hrvatske (umro 1664.) opet probiti taj ulaz, prizidavši mu kapelu, u koju postavi oltar sv. Ivana Krstitelja pred kojim je kašnje i pokopan bio. Sakmardijem postavljeni oltar sv. Ivana Krstitelja bio je ovdje sve do početka god. 1756. kada ga zamijeni novi i to oltar sv. Križa, podignut iz oporučnoga zapisa kanonika čuvara Gjure Reesa, . . . taj je oltar prigodom obnove crkve kada je kapelica odstranjena . . . poklonjen obnovljenoj staroj župnoj crkvi sv. Križa u Križevcima.

U arheološkom muzeju nalazi se kamen sa grbom biskupa Bratulića i napisom »Omnia ex alto«, koji se je nalazio uzidan u tom hodniku, te imade uklesanu godinu 1607. te je valjda te godine taj hodnik i sagrađen, pak će biti neispravan navod Kovačevića, koji tvrdi, da je taj hodnik biskup Bratulić sagrađio 1609. kao što i Tkalčićev, da je hodnik sagrađen 1606. Bratulićev grb ima u gornjem dijelu štita, poznatu pavlinsku sliku, gavrana sa komadom kruha u kljunu, a u doljnjem jednorogog konja. Idući tim hodnikom iz biskupske palače, došlo se je na podium, sa kojega se je kamenitim stubama silazilo u crkvu, pak je tako biskup za kiše, snijega i bure došao posve zaštićen u katedralu. Osim toga se je sa toga podija unilazilo u biskupsku bogomolju, koja je bila u istoj visini kao i nasuprot stojeći kor za manje orgulje, koje su se redovito rabile, osim najvećih blagdana, kod svakdanje službe božje. Taj podium, sa skalinama u crkvu, biskupskom bogomoljom i hodnikom, koji je spajao biskupski dvor sa katedralom, sve to je odstranjeno prigodom restauracije, koncem XIX. stoljeća. Dali je to praktično, da se sada nadbiskup i njegova pratnja ulazeći u crkvu, naročito

⁹⁰ Arkiv jugosl. akademije, Rukopis Sign. II. a. 70., list 125.

⁹¹ Tkalčić, Prv. crkva zagr. nekoč i sada p. 92. i 93.

u jesensko i zimsko doba izvrgava kiši, snijegu i hladnim vjetrovima, to je dakako sporedno pitanje, ali purifikacija štala, je to bezuvjetno zahtijevala, pak je svojedobno voditelju reštauracije crkve uspjelo, kao i štošta drugo, uputiti mjero-davne faktore, da se to iz katedrale izbaci.

Sjećam se jošte živahno, dok sam mali dječarac bio, kako je imponzantan bio silazak kardinala i nadbiskupa Haulika, kada je sa svojom mnogobrojnom i slikovitom pratnjom dolazio sa visina, lijepim baroknim skalinama u katedralu, te kako smo sa pietetom pogledavali u biskupsku bogomolju u kojoj se je kardinal nalazio, te prisustvovao redovito službi božjoj i raznim crkvenim funkcijama, dapače i istim zornicama. Dakako, da u današnjim demokratskim vremenima, nisu razumljivi onodobni sredovječni nazori.

Kako je već prije spomenuto, biskup Petar Domitrović, (1611.—1628.) povećao je biskupsku rezidenciju do južnoga tornja, a podjedno je ponovio i uredio kapelu sv. Stjepana prvoga mučenika, ali je katastrofalni požar g. 1624. veoma ošteti biskupski dvor, koji je za silu ponešto popravljen, ali je morao biti u tužnom stanju, pošto g. 1638. piše biskup Benedikt Vinković (1637.—1642.) papi Urbanu VIII. »Magnae sunt mihi Expensae in Restauratione Residentiae Episcopalis, quae unam domum commodam non habet pro Residentia — Eppi. Zagreb.«⁹²

U toj su rezidenciji zagr. biskupi stanovali skoro 100 godina, dok nije biskup Gjuro Branjug, (1723.—1748.) podigao sadanji monumentalni biskupski dvor.

Godine 1833. je biskup Aleksander Alagović (1829.—1937.) prizidao istočnoj fronti grada onaj dio dvora od četverouglastoga tornja do okrugloga, a čitavo južno krilo dvora obloži staklencima za cvijeće, te pretvorio istočni i sjeverni okoliš dvora, gdje su bile zamuljene grabe nekadanjih biskupskih valjda ribnjaka, najljepšom bašćom,⁹³ koja je još za nadbiskupa i kardinala Mihalovića široj publici otvorena bila, ali je oko g. 1870. publici zatvorena, pošto bje neki mali istočni dio biskupskoga vrta ustupljen gradskoj općini za proširenje Nadbiskupskoga trga, dočim je od preostatka toga vrta južniji dio rezerviran isključivoj uporabi nadbiskupa, a sjeverni predan bogoslovskom sjemeništu za uporabu klericima. Prigodom potresa g. 1880. je biskupska rezidencija dosta stradala, pak je i ona ponešto restaurirana, po graditelju n a d s a v j e t n i k u Bole-u. Tom je prilikom odstranjen staklenik sa obih strana južne fronte palače, koji je dosta nagrđivao nadbiskupski dvor, samo je šteta, što je neki nezgrapni staklenik sagrađen sa istočne strane nadbiskupske bašće, koji sakriva najljepši dio palače, njezinu istočnu frontu. Još je veći barbarluk počinjen time, što je prvih godina XX. stoljeća najzapadniji dio nadbiskupskoga dvora naročito sa dvorišne

⁹² Kukuljević, Prv. crkva zagr. u Zagrebu 1856., str. 66.

⁹³ l. c. p. 66.

strane tako adaptiran, da su odstranjeni krasni barokni lukovi te otvoreni hodnici upotrebljeni za proširenje stana podvornika a ju-zozapadnoj je kuli prizidana neka zgradurina, koju je graditelj nazvao »Loggia dei Lanzi« kao da se je sam hotio narugati djelu svoje fantazije. Bilo bi skrajnje vrijeme, da se to ruglo makne sa onoga mjesta.

Dok se na putu između katedrale i nadbiskupskoga dvora nalazi provizorna ograda, nije napadno da su posljednji lukovi sa zapadne strane zazidani, ali kada se bude jednoč ona ograda maknuti morala, tada će se opaziti ona arhitektonska pogriješka, koja je nastala na štetu ljepote palače, kada su ti lukovi sazidani, a već sada se vidi gadan nerazmjer zapadnih baroknih stupova prema istočnima, jer su stalci prvih 23, a drugih 75 centimetara visoki, što je uslijed toga nastalo, jer se je terrain oko zapadnoga obranbenoga zida i pred ulazom u crkvu dugotrajnim nasipavanjem za dobrih 50 centimetara podigao, a uslijed toga je zapadni dio katedrale i nadbiskupovoga dvora viši, pak se čini, da je crkva i nadbiskupski dvor u zemlju propao. Nadajmo se, da će možda ipak jednom doći na red i regulacija kaptola, a onda će se valida te neurednosti ispraviti.

Neuspjela zakonita sekularizacija jednog mađarskog biskupa g. 1573.

Dr. D. Kamber.

Ovo što ću iznijeti, nadam se, da pruža ipak veću i realniju korist od pukog užitka, koje čovjekovoj radoznalosti pribavljaju pikantne historijske činjenice. Radi se o jednom biskupu, koji je u ona divlja i zakovitlana vremena prvog protestanskog prodora htio da se sekularizuje i oženi — zakonito i u tu svrhu poslao molbu s preporukama papi Grguru XIII. Papa ga očinski odvrati od namjere i on poslušao. I Grgur XIII. bio je veliki čovjek, a ni dotični biskup nije bio nipošto neznatna ličnost. Utješno je osjetiti, kako se i kod velikih javljaju ljudske note, a pobudno je vidjeti, kada u čovjeku nadvladava Bog. A to je bilo u ovom slučaju.

★

Franjo Forgač, o kom se radi, rođen 1530., a 1560. učinjen biskupom od Pija IV. obredao je nekoliko biskupija i bio kancelarom i austrijskog cara Ferdinanda i kasnije Stjepana Bathoria, poznijeg poljskog kralja, dok je ovaj bio još erdeljski vojvoda.¹ Nijesam

¹ Članak o njemu ima u mađarskoj enciklopediji: »Magyar Irók élete és munkái« (Budapest, v. 2—3. g. 1893. pp. 627—630), gdje se usput spominje neuspjeli pokušaj njegove ženidbe i sekularizacije. Kao kancelar